

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ในอดีตมนุษย์มักตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำผิวดิน เนื่องจากความจำเป็นในการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค การคมนาคม การเกษตร การป้องกันการถูกรุกราน และเพื่อตอบสนองวัฒนธรรมและความเชื่อต่าง ๆ การตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ในระยะแรก ๆ จึงมักขึ้นอยู่กับลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่เป็นปัจจัยหลัก ต่อมาเมื่อความเจริญด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ระบบถนน และการประปา ทำให้มนุษย์พึ่งพาปัจจัยทางกายภาพของพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานน้อยลง ทำให้ลดข้อจำกัดในการเลือกพื้นที่ตั้งถิ่นฐานลงไปได้ เมื่อปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การค้าขาย ทำให้ความต้องการพื้นที่พักอาศัยเพิ่มขึ้น และสภาพสังคม วัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นกลไกผลักดัน ให้เกิดการใช้พื้นที่มากขึ้น ส่งผลให้เกิดการเจริญเติบโตของเมืองออกไปในบริเวณต่าง ๆ ตามปัจจัยดังกล่าว

จังหวัดจันทบุรี มีประวัติการตั้งถิ่นฐานยาวนาน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จากหลักฐานที่ปรากฏพบว่า การตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มเกิดขึ้นโดยชาวของ บริเวณเมืองเพนียด ซึ่งต่อมาเป็นตำบลคลองนารายณ์ในปัจจุบัน แต่เนื่องจากพื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยเขาสะพาน และแม่น้ำ ไม่สามารถขยายเมืองได้ จึงย้ายเมืองมาตั้งบริเวณบ้านลุ่ม หรือบริเวณตำบลวัดใหม่ในปัจจุบัน เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศที่ดี ประกอบกับใกล้แหล่งน้ำเพื่อการบริโภค และมีพื้นที่เพาะปลูกข้าว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการสร้างเมืองขึ้นบริเวณค่ายเนินวง ตำบลบางกะจะ เพื่อรับศึกเวียงจันทน์ แต่ราษฎรไม่อพยพตามไปอยู่ เนื่องจากห่างไกลแหล่งน้ำ ประกอบกับเวียงจันทน์ตกเป็นเมืองขึ้นฝรั่งเศสแล้ว จึงมีการย้ายเมืองกลับมาอยู่ที่บ้านลุ่ม จนถึงปัจจุบัน (สำนักผังเมือง, 2508) จากอดีตที่ผ่านมาดังกล่าว พบว่า ปัจจัยทางธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค การคมนาคม และการเกษตร รวมทั้งภัยธรรมชาติ มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเทศบาลเมืองจันทบุรี และพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานยาวนานจนถึงปัจจุบัน คือ บริเวณบ้านลุ่ม ซึ่งมีสภาพเหมาะสมทั้งด้านกายภาพทั่วไป และชัยภูมิที่ดีสำหรับป้องกันการรุกราน

ในสภาพปัจจุบัน พื้นที่หลายบริเวณในเทศบาลเมืองจันทบุรี หนาแน่นไปด้วยอาคาร บ้านเรือน ร้านค้า และสถานประกอบการต่าง ๆ ในขณะที่บางบริเวณมีเพียงอาคารริมสองฝั่งถนน และพื้นที่ใจกลางเมืองบางแห่งมิได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มประสิทธิภาพ เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบต่อภาครัฐ ภาคเอกชนหรือผู้ประกอบการ และภาคประชาชน แล้วพบว่า ภาครัฐต้องสูญเสีย

งบประมาณส่วนใหญ่ไปเพื่อสร้างสาธารณูปโภคให้ทันกับการกระจายตัว ทำให้ภาครัฐขาดการกำหนดนโยบายเพื่อการพัฒนา ภาคเอกชนที่มุ่งเน้นการค้าและการลงทุนทางธุรกิจ ไม่สามารถเจาะกลุ่มเป้าหมายลูกค้า หรือกลุ่มผู้บริโภคที่อยู่กระจัดกระจายได้อย่างมีประสิทธิภาพ และเมื่อขาดนโยบายการพัฒนายังมีทิศทางที่ชัดเจนจากภาครัฐ จึงกำหนดทิศทางการพัฒนาด้วยตนเอง ในลักษณะส่วนบุคคล ทำให้เกิดปัญหาความไม่เหมาะสมในการจัดการด้านผังเมืองและสิ่งแวดล้อม เช่น ร้านซ่อมรถยนต์อยู่ใกล้โรงเรียน สถานบันเทิงอยู่ใกล้วัด หรือบ้านอยู่ใกล้โรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ชุมชนที่กระจายตัวเป็นหย่อม ๆ ส่งผลให้ประชาชนต้องรับภาระค่าสาธารณูปโภคที่สูงขึ้น เมื่อเทียบกับการพัฒนาในลักษณะภาพรวม นอกจากนั้นยังเกิดผลกระทบในด้านสิ่งแวดล้อมตามมาด้วย ดังนั้น การศึกษาทิศทางและรูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชนเมือง จันทบุรีหลายสิบปีที่ผ่านมา เพื่อหาปัจจัยที่ส่งเสริม หรือกีดขวางการเจริญเติบโตของเมือง สามารถใช้เป็นเครื่องมือเพื่อกำหนดนโยบายการพัฒนาทั้งของภาครัฐ และภาคเอกชนในอนาคต ซึ่งจะส่งผลดีต่อประชาชนและบ้านเมืองโดยรวมต่อไป

เนื่องจากยังไม่มีการวิจัยเกี่ยวกับการเจริญเติบโตของเทศบาลเมืองจันทบุรี ทำให้ผู้วิจัยเกิดแนวคิดในการนำแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศในอดีต มาวิเคราะห์ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เพื่อศึกษาทิศทางและรูปแบบการเจริญเติบโตของเมือง ซึ่งในปัจจุบัน ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (Geographic Information Systems: GIS) เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในงานด้านต่าง ๆ เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน การผังเมือง การเกษตร อุตสาหกรรม เป็นต้น เนื่องจากเป็นเครื่องมือที่สามารถประมวลผลได้รวดเร็ว ครอบคลุมพื้นที่ได้เป็นบริเวณกว้าง ประมวลผลข้อมูลได้ปริมาณมากในแต่ละครั้ง รวมทั้งการแสดงผลในเชิงพื้นที่ ซึ่งง่ายต่อการทำความเข้าใจ ทำให้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นที่นิยมใช้เพื่อการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ การศึกษาความเปลี่ยนแปลง และการวางผังต่าง ๆ ดังนั้น การนำระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์มาประยุกต์ใช้เป็นเครื่องมือเพื่อกำหนดทิศทาง และรูปแบบการเจริญเติบโตของเมือง จะช่วยให้กระบวนการวิเคราะห์มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทิศทางและรูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชนในเทศบาลเมืองจันทบุรีด้วยระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของชุมชนในเทศบาลเมืองจันทบุรี

แนวคิดการวิจัย

ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ สามารถประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความสะดวก และเกิดประสิทธิภาพ ในการศึกษาทิศทางการเจริญเติบโตของเมือง และเปรียบเทียบรูปแบบการเจริญเติบโตของเมือง นำไปสู่การค้นหาลักษณะที่มีผลต่อการเจริญเติบโตของเมืองได้ง่ายขึ้น ซึ่งสามารถนำผลการศึกษาที่ได้ไปใช้ในการวางผังเมือง การพัฒนาเมือง และการกำหนดนโยบายเพื่อบริหารจัดการเมืองต่อไป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

หน่วยงานต่าง ๆ ที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับการปกครอง การวางผังเมือง การพัฒนาเมือง หรือการบริหารจัดการเมือง รวมทั้ง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการวางผังเมือง การกำหนดทิศทางการพัฒนาเมือง การจัดทำสาธารณูปโภค สาธารณูปการ เพื่อรองรับการขยายตัวของชุมชน รวมทั้งนำไปใช้เพื่อกำหนดนโยบายในการบริหารจัดการเมืองต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

ด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยนี้ประกอบด้วยเนื้อหา 2 ส่วน คือ

1. การศึกษาทิศทางและรูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชน โดยพิจารณาจากข้อมูลแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ ข้อมูลภาพ และข้อมูลอื่น ๆ ประกอบ ว่าจะมีลักษณะรูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชนเป็นแบบใด
2. การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเจริญเติบโตของชุมชน โดยอาศัยทิศทางและรูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชน ประกอบกับการสำรวจภาคสนามเพื่อวิเคราะห์สถานที่ตั้งที่สำคัญซึ่งเกิดขึ้นในช่วงเวลาต่าง ๆ รวมทั้ง การสอบถามจากผู้มีประสบการณ์ หรือสืบทราบประวัติของชุมชนในพื้นที่

ด้านเวลา การศึกษาทิศทางและรูปแบบการเจริญเติบโตของชุมชน จะพิจารณาการเจริญเติบโตของเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2495-2545 โดยใช้ข้อมูลแผนที่ ภาพถ่ายทางอากาศ ภาพถ่ายดาวเทียม ข้อมูลภาพ และข้อมูลอื่น ๆ ที่สามารถรวบรวมและสืบค้นได้ ในช่วงปี พ.ศ. 2495 - 2545

ด้านพื้นที่ศึกษา ในการศึกษาและวิเคราะห์การเจริญเติบโตของเมืองในภาพรวม พื้นที่ศึกษาจะครอบคลุมบริเวณชุมชนเมืองจันทบุรี อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ได้แก่ พื้นที่เทศบาลเมืองจันทบุรี เทศบาลตำบลจันทนิมิต เทศบาลตำบลท่าช้าง เทศบาลตำบลพลับพลาณารายณ์ และ

พื้นที่โดยรอบ ส่วนการวิเคราะห์การเจริญเติบโตของชุมชนเทศบาลเมืองจันทบุรี จะพิจารณาเพียงเฉพาะในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรีเท่านั้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. “ชุมชนเมืองจันทบุรี” หมายถึง ชุมชนบริเวณศูนย์กลางอำเภอเมืองจันทบุรี อันได้แก่ พื้นที่เทศบาลเมืองจันทบุรี เทศบาลตำบลจันทนิมิต เทศบาลตำบลท่าช้าง เทศบาลตำบลพลับพลา นารายณ์ และพื้นที่โดยรอบที่มีการตั้งถิ่นฐานของประชากร มีอาคารบ้านเรือนปรากฏ โดยมีได้ คำนึงถึงเขตปกครองต่าง ๆ เช่น เทศบาล ตำบล
2. “ชุมชนเทศบาลเมืองจันทบุรี” หมายถึง ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองจันทบุรี โดยยึด เขตปกครอง ณ ปี พ.ศ. 2545 เป็นเกณฑ์
3. “การเจริญเติบโตของชุมชน” หรือ “การเจริญเติบโตของเมือง” หมายถึง การเพิ่มขึ้น ของอาคารบ้านเรือน สิ่งก่อสร้าง สาธารณูปโภคหรือสาธารณูปการต่าง ๆ โดยพิจารณาจาก ภาพถ่ายทางอากาศและภาพถ่ายดาวเทียม